Liba Mednikienė lemtį pasitiko Ukmergės žemėje

Paminklas Libai Mednikienei Širvintose. Skulptorius – Romas Kvintas.

Žydų atminimo paminklas Pivonijos šile, Ukmergės rajone.

Liba Mednikienė, gimusi Ukmergės apskrityje, gyvenusi ir dirbusi Širvintose, lemtį pasitiko Ukmergėje. Jos gyvenimo istorija nepalieka abejingų ir šiandien, vartant krašto istorijos lobyną.

Krašto istorija

Tarpukario Lietuvoje gyventojų surašymas vyko vienintelį kartą – 1923 m. Jo duomenimis, po lietuvių didžiausia tautinė bendruomenė buvo žydai. Ukmergėje žydai sudarė pusę gyventojų, nemažai jų gyveno ir Širvintose. Šiuose miestuose gimę vyresnio amžiaus žmonės gali parodyti ne vieną vadinamą „žydnamį“, sovietiniais laikais tapusį „valdiškų“ butų namais. Rašytiniuose šaltiniuose minima, kad XIX a. pabaigoje Širvintose buvo net trys sinagogos, o Tarpukario Lietuvos laikais be kitų visuomeninių organizacijų veikė ir Žydų jaunuomenės draugijos skyrius, taip pat Sporto ir gimnastikos sąjungos „Makabi“ skyrius. Žydams priklausė ir prekybos monopolis, kone kiekviename name veikė parduotuvė. Veikė ir keturklasė žydų pradinė mokykla. Ją baigusieji mokslus tęsdavo lietuviškoje pradinėje mokykloje bei progimnazijoje. Istorikų teigimu, tarp skirtingų tautybių širvintiškių jokios neapykantos nebuvo, visi sugyveno darniai. O labiausiai gerbiama miestelyje buvo Vyčio kryžiaus ordino kavalierė Liba Mednikienė. Kodėl ši moteris nusipelnė tokios pagarbos ir apdovanojimo?

Turtinga verslininkė

Liba Mednikienė (Mednik), Leizerio duktė, gimė apie 1875 m. Ukmergės apskrities Gelvonų valsčiaus Jaskaudžių kaime. Kovų su lenkais metu gyveno Širvintose, Nepriklausomybės aikštėje esančiame name Nr. 27. Kaip dauguma žydų, turėjo parduotuvėlę.

Drąsi moteris Pirmojo pasaulinio karo metu rinko karines žinias, jas perduodavo Lietuvos kariuomenei. Jos namuose veikė partizanų štabas. Žvalgybinę medžiagą dažnai rinko per savo tautiečius, turėjusius galimybę pabuvoti lenkų okupuotoje Lietuvos dalyje. Savo namuose L. Mednikienė saugodavo partizanų šovinių ir granatų atsargas, dažnai jas pati ir dalydavo, taip pat – nemenkas pinigų sumas. Pasakojama, kad, lenkų kariams staiga įsiveržus į Širvintas, štabas turėjo skubiai trauktis, todėl moteriai buvo palikta saugoti stambi pinigų suma, vėliau jos sąžiningai grąžinta vadovybei.

Už šią veiklą 1928 m. L. Mednikienė buvo apdovanota Vyčio kryžiaus ordinu, o po metų – 1929 m. – Nepriklausomybės medaliu.

Istoriniai šaltiniai liudija, kad ši Širvintų prekybininkė reikšmingai prisidėjo prie sėkmingo miestelio sugrąžinimo į Lietuvos teritoriją 1923 metais.

Širvintos 1920 metais buvo įtrauktos į neutraliąją zoną, tačiau kovojančios lenkų ir lietuvių pusės nevengė tęsti susirėmimų dar kelerius metus.

Liba buvo viena turtingiausių žmonių Širvintų miestelyje. Ji turėjo gana didelį namą Nepriklausomybės aikštėje, kuriame buvo jos parduotuvė, sandėliai. Tuose sandėliuose ji laikė ir lietuvių karių ginklus, saugojo pinigus.

Prezidento vizitas

Apie L. Mednikienės autoritetą miestelyje puikiai liudija pasakojimas apie Lietuvos prezidento Antano Smetonos apsilankymą Širvintose. Nepriklausomybės aikštėje buvo pastatyti gražūs vartai, abiejose gatvės pusėse stovėjo mokiniai, mergaitės prezidentui po kojomis mėtė gėles. Pro šiuos vartus aukštas svečias įžengė už parankės su ponia Mednikiene ir taip nužingsniavo per Širvintas tolyn. Prezidentai su bet kuo susikabinę nevaikšto!

Tarpukariu L. Mednikienė buvo gerai žinoma ir gerbiama Širvintų gyventoja. Tačiau jos likimas dramatiškai pasikeitė prasidėjus nacistinei okupacijai – ji pateko į Ukmergės getą ir tapo viena iš Holokausto aukų.

Getas

Viliaus Kavaliausko knygoje „Pažadėtoji žemė – Lietuva“ sakoma, kad apie Širvintų prekybininkės žūties aplinkybes gali liudyti istorija, kurios tikrumą šiandien sunku įrodyti.

„Kai surinko visus žydus į getą ir kai pradėjo žydus naikinti, visas miestelis svarstė: „Juk Liba Mednikienė yra Lietuvos didvyrė, ką su ja darys, šaudys ar nešaudys?“ Ir man senieji Širvintų gyventojai apie tai šnekėjo, apie tą dilemą“, – savo knygoje pasakoja V. Kavaliauskas.

Vis dėlto ją sušaudė. Sušaudė vieną paskutiniųjų. Ji buvo per daug gerai žinoma, žymi, kad vietiniai žydšaudžiai ją šaudytų. Jie tai daryti atsisakė. Garsi moteris buvo sušaudyta Pivonijos miške prie Ukmergės.

„Sakoma, kad ten ji irgi buvo atpažinta. Jos buvo pasiteirauta, ar ji ta pati garsioji Liba Mednikienė. Ji tai patvirtino. Tuomet jai buvo pasakyta, kad ji galinti nueiti nuo duobės. Liba pasiteiravo, o kaipgi jos šeima. Jai buvo atsakyta, kad šeima turi likti čia. Tuomet Liba atsakė, kad ji liks su savo šeima. Taip ji buvo sušaudyta“, – tragišką pasakojimą baigia rašytojas V. Kavaliauskas.

Nukelta į 8 p.

Lietuvos gyventojų genocido vardyne – ir partizanų pavardės

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras pristatė vardyną, skirtą gyventojams, nukentėjusiems nuo Sovietų Sąjungos diktatoriaus Josifo Stalino režimo.

Ši 576 puslapių apimties knyga – tai daugiau kaip 30 metų rengiamo tęstinio vardyno „Lietuvos gyventojų genocidas“ V tomo antroji dalis. Vardynui medžiaga pradėta rinkti dar 1989 m., kai buvo įsteigta Sąjūdžio komisija stalinizmo nusikaltimams tirti, visą šį laiką vardyno atsakingoji redaktorė yra Teresė Birutė Burauskaitė.

Vardyno V tomas, kaip nurodoma Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centro pranešime, skirtas 40-iai tūkstančių 1950–1953 metais nuo sovietinio režimo represijų nukentėjusių Lietuvos gyventojų.

Šiame tome pateikti duomenys apie 25,6 tūkst. ištremtųjų, kurie 1951 metais masinių trėmimų akcijos „Osen“ („Ruduo“) metu buvo sugauti besislapstantys nuo paskutinio masinio trėmimo.

Čia pateko ir antihitlerinės koalicijos generolo V. Anderso armijos kariai, ištremti pagal atskirus Ypatingojo pasitarimo nuosprendžius, taip pat Jehovos liudytojų sektos nariai, 1951 metų rudenį „iškeldinti“ iš Lietuvos pagal LTSR Ministrų Tarybos nutarimą Nr. 865.

Knygoje pateikti duomenys apie 1950–1953 metais kovose žuvusius, nužudytus ir įkalintus partizanus bei apie beveik 10 tūkst. politinių kalinių.

Vardyno I tomas, skirtas 1939–1941 metais sovietinių okupantų ištremtiems, įkalintiems ir nužudytiems Lietuvos gyventojams, buvo išleistas 1992 m., papildytas ir patikslintas 1999 m. Jame pateikti duomenys apie 30,5 tūkst. Lietuvos gyventojų, nukentėjusių per pirmąją sovietinę okupaciją.

Vardyno II tomas, kurį sudaro trys knygos, yra skirtas 1944–1947 metų žiauriausio teroro ir didžiausių netekčių laikotarpiui, kurio metu nukentėjo 85,3 tūkst. Lietuvos gyventojų.

Vardyno III tome, kurį sudaro dvi knygos, pateikti duomenys apie sovietų valdžios surengtą ir kartu su vietos komunistais kolaborantais 1948 m. gegužės 22–25 d. įvykdytą masinių trėmimų akciją „Vesna“ („Pavasaris“), kurios metu daugiau kaip 40,2 tūkst. žmonių buvo ištremta ir daugiau kaip 13 tūkst. tais pačiais metais nužudyta bei įkalinta.

Vardyno IV tome, taip pat sudarytame iš dviejų knygų, suregistruota 46,7 tūkst. 1949 metais sovietinio režimo represijas patyrusių Lietuvos gyventojų, tarp jų – 38,1 tūkst. ištremtų per masinių trėmimų akciją „Priboj“ („Bangų mūša“).

Lietuvos gyventojų genocido ir rezistencijos tyrimo centras praneša, kad dabar rengiamas VI tomas, apimsiantis nukentėjusius Lietuvos gyventojus nuo 1954 m. iki nepriklausomybės paskelbimo 1990 m. kovo 11 d.

Šioje knygoje dominuos partizanai, politiniai kaliniai ir disidentai, ją tikimasi išleisti kitais metais.

VI tome taip pat bus visų šešių knygų pavardžių rodyklė ir buvusių knygų papildymai.

◊◊◊

Genocidas (gr. genos – giminė, gentis + lot. caedo – žudau). Tai – sąmoningas ir sistemingas žmonių naikinimas dėl jų priklausymo etninei, tautinei, religinei ar rasinei grupei.

◊◊◊

Pagal Tarptautinį baudžiamąjį teismą tai baudžiamoji veika, padaryta, siekiant sunaikinti visus ar dalį žmonių, priklausančių kokiai nors nacionalinei, etninei, rasinei ar religinei grupei.

Pagal Ženevos konvenciją – planuoti veiksmai, skirti tam tikros tautos arba gyventojų grupės sunaikinimui įgyvendinti, naikinant kultūrą, finansinę ir politinę bazę, sveikatos apsaugą ir t. t., siekiant, kad ta grupė žmonių ilgainiui išnyktų.

◊◊◊

Terminą 1943 m. pirmąkart pavartojo Lenkijos žydų mokslininkas Raphael Lemkin, nors nuo seniausių laikų žinomi genocido atvejai.

Parengė Skaistė Vasiliauskaitė-Dančenkovienė

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Liba Mednikienė.

Liba Mednikienė lemtį pasitiko Ukmergės žemėje

Atkelta iš 7 p.

Iki šiol nežinoma, kada tiksliai, 1941 ar 1942 metais buvo sušaudyta L. Mednikienė. Pasakojama, kad širvintiškiai gailėjo šios moters, tikėjosi, kad likimas bus jai maloningas ir vėliau guodėsi bent jau tuo, kad šaudė ne širvintiškiai.

Atmintis

Vyčio kryžiaus ordino kavalierės Libos Mednikienės atminimas įamžintas paminkline lenta Nepriklausomybės aikštėje, Širvintų mieste, priešais namą, kuriame ji gyveno. Skulptorius Romas Kvintas yra sukūręs ir bareljefą.

V. Kavaliauskas savo knygoje „Pažadėtoji žemė – Lietuva“ rašo: „Žmonės, apie kuriuos kalbame šioje knygoje, nusipelno, kad prie jų kapų atneštų gėlių. Noriu, kad nors ši knyga būtų paminklu jiems.“

Kasmet pirmąjį rugsėjo sekmadienį Ukmergėje, Pivonijos šile, žydų žudynių vietoje susirenkantys žmonės renkasi į žydų tautos tragedijai skirtą renginį.

Istorijos šaltiniai liudija, kad iki Antrojo pasaulinio karo kone pusė Ukmergės miesto gyventojų buvo žydai. Lietuvą okupavus vokiečiams, naciai ėmėsi šios tautos genocido. 1941 m. Ukmergės, Širvintų ir apylinkių žydai buvo suvaryti į Vaitkuškio dvare įkurtą getą. Iš ten jie buvo varomi į Pivonijos šilą ir žudomi.

Žudynių vietoje esantis paminklas byloja, kad šiame miške buvo nužudyti 10 239 žmonės. Vien tik 1941 m. rugpjūčio 18–19 ir rugsėjo 5 d. čia nužudyti 6 354 žydų tautybės asmenys.

Tačiau iš tiesų niekas tiksliai nežino, kiek žydų buvo nukankinta Pivonijos šile. Ši žudynių vieta įvardijama kaip viena masiškiausių žudynių Lietuvoje.

Kasmet pirmąjį rugsėjo sekmadienį čia susirenka žydai iš visos Lietuvos. Atvyksta ir svečių iš užsienio.

Ukmergės žydų bendruomenės pirmininkas Artūras Taicas įvardija faktą, kad prie masinių žudynių Lietuvoje prisidėjo ir lietuviai. Pirmininko įsitikinimu, žydų bendruomenės užduotis – nepamiršti istorijos, šviesti jaunimą, kad panašūs dalykai nebepasikartotų.

Libos Mednikienės gyvenimo istorija niekada nebus pamiršta, nes tai jau yra ir mūsų tautos istorija.

Parengta pagal Viliaus Kavaliausko knygą „Pažadėtoji žemė – Lietuva“.

Parengė Lina Sukackienė

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS

Darbas Lietuvos archyvuose: įdomiausių dokumentų paieškos

Ukmergės kraštotyros muziejaus nuotr. Eksponato Nr. 2355.

Tęsinys. Pradžia balandžio 16 ir 23 d. „Ukmergės žinių“ prieduose „Krašto turtas – išsaugota atmintis.

Raimondas RAMANAUSKAS
Ukmergės kraštotyros muziejaus muziejininkas

S. F. Kosakovskio, 1831 m. sukilimo metu buvusio Peterburge, ilgo neatvykimo į Vaitkuškį metu dvaro administratorius D. Francuzevičius atšaukė visus palengvinimus baudžiauninkams, žiauriai su jais elgėsi bei grobstė dvaro turtą.

Sugrįžęs S. F. Kosakovskis jį atleido bei norėjo D. Francuzevičių ir jo brolį (vieno iš dvarui priklausiusių palivarkų valdytoją) paduoti į teismą. Todėl Francuzevičiai tapo įtariamaisiais dėl pasikėsinimo.

Dar vienas įtariamasis buvo baudžiauninkas J. Jakštas, irgi grobstęs dvaro turtą, ir du žydai, pasistatę smuklę ginčytinoje žemėje.

Bylos tyrimas tęsėsi ne vienus metus, stumdant bylą iš vienos Rusijos biurokratinės įstaigos į kitą, bet kaltininkas nebuvo surastas.

Nors Kosakovskių šeimyna labiausiai įtarė Francuzevičius, bet bylą tyrę pareigūnai ne vieną mėnesį kaltino J. Jakštą (baudžiauninkas įtakingų užtarėjų neturėjo, todėl jį apkaltinti buvo lengviausia), bet prisipažinimo šovus iš jo nesulaukė ir pagaliau turėjo paleisti. Galbūt pasikėsinime nedalyvavo nė vienas iš minėtų įtariamųjų. Galėjo žudiką pasiųsti ir kaimyniniai dvarininkai, bijoję, kad ir jų baudžiauninkai ims reikalauti palengvinimų kaip Vaitkuškyje. O galbūt tai buvo nepavykęs apiplėšimo bandymas – S. F. Kosakovskis vežėsi į Vilnių gana didelę pinigų sumą.

○○○

1840 m. gegužės 12 Radiškių smuklėje, ką tik Rusijos imperatoriui Nikolajui I pravažiavus pro šalį, buvo sulaikytas bajoras I. Žagelis su užtaisytu pistoletu. Apie tai iškart buvo pranešta Rusijos saugumui vadovavusiam A. Benkendorfui.

I. Žagelis apklausos metu tvirtino, kad pistoletą rado išvakarėse ant kelio, nešė į policiją, bet pakeliui užsuko į smuklę. Taip pat aiškinasi su ginklais sulaikytieji ir šiais laikais.

Anot vietinių policijos pareigūnų, „pistoletas buvo be titnago, vamzdyje ne daugiau kaip ketvirtis parako užtaiso“, be to, surūdijęs, seniai nenaudotas. I. Žagelis buvo paleistas, nors A. Benkendorfas pasiaiškinimus laikė melagingais.

○○○

Istorinėje literatūroje neminimas vienas 1841 m. dokumentas, kuris mano nuomone, prisidėjo prie to, kad Ukmergė netapo naujai kuriamos gubernijos centru.

Po Lietuvos prisijungimo prie Rusijos Imperijos didžioji etnografinės Lietuvos dalis priklausė Vilniaus gubernijai. XIX a. 5 dešimtmečio pradžioje nutarta, kad gubernija yra per didelė, iš jos dalies reikia sukurti naują. Pradžioje naujos gubernijos centru buvo numatyta Ukmergė.

Dar prieš priimant galutinį sprendimą 1841 m. rugsėjo 6 d. Ukmergės apskrities karinis viršininkas kapitonas Dergačiovas atsiuntė Vilniaus generalgubernatoriui raštą, kuriame kaltino Ukmergės pareigūnus (daugiausia lenkakalbius) visokiomis nuodėmėmis: nesilankymu caro garbei skirtose pamaldose, policijos neveiklumu (netrukdymu kontrabandos gabenimui, be leidimo veikiančiomis užeigomis, pirkėjų „apsvėrimu“, sukčiaujant turguje).

Dergačiovas apibūdina Ukmergę kaip vietą „Kur visi gyventojai 1831 metais nuo pirmo iki paskutinio visomis priemonėmis priešinosi teisėtai Vyriausybei ir kur iki šiol, valkatoms kurstant, protai vis dar smarkiai sudrumsti.“

Atrodo, kad pagrindinė dokumento paskirtis buvo pakeisti miesto policijos viršininką gorodničių (vietinį gyventoją) „tikru stačiatikiu“ (Dergačiovo bičiuliu). Bet pasekmės buvo visai kitokios. Gorodničius pakeistas nebuvo, o šis raštas svariai prisidėjo prie to, kad gubernijos centru tapo Kaunas. Suprantama, tai nebuvo vienintelė priežastis (pernelyg mažas atstumas tarp Vilniaus ir naujosios gubernijos centro, miesto didumas – Kaunas keliais tūkstančiais gyventojų didesnis ir t. t.), bet ji negalėjo nepadaryti įtakos galutiniam valdžios sprendimui.

Ko gero caras Nikolajus I vėliau bent mintyse pamanė, kad neskirti Ukmergės gubernijos centru buvo tinkamas sprendimas. 1849 m. birželio 29 d. carui grįžtant iš Varšuvos į Peterburgą pro Ukmergę ėjusiu plentu, ką tik pakeitus arklius caro karietoje, tenuvažiavus nuo arklių pašto stoties (dabartinė „Vilkmergės“ klinika) iki Švč. Trejybės bažnyčios, krito vienas arklių caro karietoje (arklių ten buvo kinkomi šeši).

Nukritusį arklį su jojusiu vežėju kiti arkliai tempė dar keliasdešimt žingsnių. Vežėjas nenukentėjo, caras, anot dokumentų „dėl to nieko nesakė“, bet buvo paliepta griežtai patikrinti Ukmergės arklių pašto stotį. Gal kritęs arklys tyčia buvo apnuodytas, norint, kad caro karieta apsiverstų?

Kadangi tikrinti buvo pavesta vietiniams pareigūnams, nieko blogo nebuvo rasta. Anot tikrintojų, stotyje „arkliai labai geri“, brikelės „geroje būklėje“, pakinktai „nauji, labai geri“, „vežikų drabužiai uniforminiai ir geri“. Pranešta, jog įvyko „nelaimingas atsitikimas“. Tikrai ne veltui gausūs miesto gyventojų skundų rašytojai prašydavo jų skundus tirti pavesti ne vietiniams pareigūnams, bet Vilniaus, o dar geriau – Peterburgo. Deja, paprastai niekas nesirengdavo iš Peterburgo vykti dėl kažkokio skundo į imperijos pakraštį.

Paprastai skundų autoriams (jei jie anoniminiai) būdavo pranešama, kad tikrinant nieko iš paminėto skunde nerasta. Į skundus reaguota tik norint jų dingstimi atleisti kuo nors valdžiai neįtikusį Ukmergės pareigūną ar padaryti nuolaidų gyventojams valdininkų neliečiančiose srityse (pvz., uždraudžiant perpirkinėti į turgų vežamus produktus, įvedant tvarką sukčiaujantiems prekiautojams mėsa turguje).

○○○

Ką reiškia geri ryšiai su vietos pareigūnais parodo, kad ir toks atvejis. 1854 m. kovo 10 d. skundėjas, pasivadinęs Karoliu Orlovskiu (vėliau tyrėjai tokio asmens nerado), aprašė kovo 9 d. Ukmergėje vykusius uždraustus azartinius lošimus bei jų metu Vidiškių dvaro savininko, buvusio apskrities bajorų vadovo Anupro Koskos ir jo brolio Justino pasisakymus prieš carą.

J. Koska lošimo metu esą sprigtavo Rusijos caro Nikolajaus I atvaizdą ant išloštų monetų ir sakė: „užmušiau Nikolajų“. Jis apversdavo monetą, jei viršuje būdavo Rusijos herbas, sakydamas, kad nenori žiūrėti į tą herbą. A. Koska „samprotavo apie dabartinę politiką, su ironija atsiliepdamas apie valdovo imperatoriaus asmenį, sakydamas „kad jį vilkai sudraskytų“.

Išvardyta daugybė A. Koskos nusižengimų: jo baudžiauninkų terorizavimas, baudžiauninkių prievartavimas, azartinių lošimų organizavimas, valdiškų lėšų grobstymas ir t. t.

Skundas nesusilaukė tyrėjų iš Vilniaus – pasitenkinta miesto policijos viršininko gorodničiaus Tichanovskio raštu, kuris teigė, kad brolių Koskų pasisakymai prieš carą yra „niekingas šmeižtas“, o A. Koskos „ištikimybė sostui yra tikra ir neveidmaininga“. Lošimai kortomis tikrai vyksta, bet ne azartiniai, o „komerciniai“ – lošiama iš nedidelių sumų. A. Koska vėliau, nepaisant keleto tokių skundų, buvo pakartotinai išrinktas į Ukmergės apskrities bajorų vadovo pareigas.

Šio straipsnio tęsinį skaitykite kitame „Ukmergės žinių“ priede „Krašto turtas – išsaugota atmintis“.

SPAUDOS, RADIJO IR TELEVIZIJOS RĖMIMO FONDAS